

Some legal issues of social partnership development in Uzbekistan

Bekzod NARIMANOV¹

Tashkent state law university

ARTICLE INFO

Article history:

Received December 2021

Received in revised form

15 December 2022

Accepted 20 January 2022

Available online

15 Fabray 2022

ABSTRACT

Today, in developed countries, social partnership is a partnership of government agencies with non-profit organizations and other institutions of civil society. Who are engaged in the development and implementation of programs for the socio-economic development of the country, including network, territorial programs. As well as regulatory legal acts and other decisions concerning the rights and legitimate interests of citizens. It was analyzed that an urgent solution to the problems of issuing a state social order is possible and necessary for public administration bodies. Namely, directly from the account of extra-budgetary funds to non-governmental non-profit organizations for solving various social issues. First of all, proposals were formulated, such as reducing poverty, creating new jobs, improving the practice of financing profitable projects through targeted social order.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss1/S-pp221-228>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Ўзбекистонда ижтимоий шерикликни ривожлантиришнинг айрим хуқуқий масалалари

АННОТАЦИЯ

Ижтимоий шериклик давлат органларининг нодавлат нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари билан мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш дастурларини, шу жумладан, тармоқ, худудий дастурларни, шунингдек норматив-хуқуқий хужжатларни ҳамда фуқароларнинг хуқуқлари ва қонуний манфаатларига дахлдор бўлган бошқа қарорларни

Калият сўзлар:

фуқаролар,
юридик шахслар,
нодавлат нотижорат
ташкилотлар,
ташкилий-хуқуқий шакл,
жамоат бирлашмаси,
фондлар,
муассасалар,

¹ PhD in law, head department of Constitutional law, Tashkent state law university. Tashkent, Uzbekistan.
E-mail: tiu-bek@inbox.ru.

кооперативлар,
ўзини ўзи бошқариш
ташкилотлари.

ишлаб чиқиш ҳамда амалга ошириш борасидаги ҳамкорлиги эканлиги аниқланди. Давлат бошқаруви органлари томонидан ижтимоий масалаларни ҳал қилиш учун бюджетдан ташқари маблағлар ҳисобидан бевосита давлат ижтимоий буюртмасини нодавлат нотижорат ташкилотларига бериш бўйича муаммолар ечимини кутаётганлиги таҳдил этилди. Камбағалликни қисқартириш, янги иш ўринларини ташкил этиш каби ижтимоий фойдали лойиҳаларни манзилли ижтимоий буюртма бериш орқали молиялаштириш амалиётини такомиллаштириш каби таклифлар шакллантирилди.

Некоторые правовые вопросы развития социального партнерства в Узбекистане

Аннотация

Ключевые слова:

граждане,
юридические лица,
негосударственные
некоммерческие
организации,
организационно-правовая
форма,
общественное
объединение,
фонды, учреждения,
кооперативы,
саморегулируемые
организации.

На сегодняшний день, в развитых странах все актуальнее, социальное партнерство – это партнерство государственных органов с некоммерческими организациями и другими институтами гражданского общества. Которые занимаются разработкой и реализацией программ социально-экономического развития страны, в том числе сетевых, территориальных программ. А также, нормативных правовых актов, и других решений, касающихся прав и законных интересов граждан. Было проанализировано, что для органов государственного управления возможно, необходимо, срочное решение проблем выдачи государственного социального заказа. А именно, непосредственно со счета внебюджетных средств неправительственным некоммерческим организациям для решения различных социальных вопросов. Прежде всего, были сформулированы предложения, такие как, сокращение бедности, создание новых рабочих мест, совершенствование практики финансирования прибыльных проектов за счет адресного социального заказа.

Халқаро тажрибада, умуман, фуқаролик жамиятини шакллантириш ва унинг институтлари фаолиятини самарадорлигини таъминлашда асосий устувор йўналишлардан бири сифатида ННТлари ва давлат органлари ўртасидаги ижтимоий шерикликни амалга ошириш белгиланган.

Мамлакатимизда жамият ҳаётининг демократик асослари мустаҳкамлана боргани сари жамоат бирлашмаларининг муҳим тури ҳисобланган сиёсий партияларнинг давлат ва жамият ҳаётида тутган ўрни ҳам тобора ошиб бормоқда. Давлатимиз раҳбари Ш.М. Мирзиёев таъкидлаганларидек, "...олиб борилаётган ислоҳотларимизнинг муваффақияти, авваламбор, сиёсий партияларнинг етуклиқ даражасига, уларнинг жонажон Ватанимиз олдидаги масъулиятни ўз зиммасига олишга қай даражада тайёр эканига бевосита боғлиқдир" [1].

Президентимизнинг 2021-йил 6-ноябрда Ўзбекистон Республикаси Президентининг ўз лавозимига киришишига бағишлиланган тантанали маросимда жамиятимизнинг барча соҳаларини ислоҳ этиш, жумладан, эркин фуқаролик жамиятини ривожлантириш устувор вазифалар сифатида белгиланди.

Дарҳақиқат, фуқаролик жамиятини ривожлантириш жамиятимиз аъзоларининг фаоллигини таъминлашда нодавлат нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари мухим ўрин тутади.

Президентимиз Ш.Мирзиёев таъбири билан айтганда, “Ислоҳотларнинг амалий натижадорлигини оширишда, жойларда янги ташаббусларни илгари суришда аҳолимизнинг янада фаолроқ, янада ташаббускор бўлишига эришмоғимиз лозим” [2].

Хусусан, жамоат бирлашмалари ижтимоий шериклик асосида қуйидаги мухим масалаларни ҳал этиши мумкин:

– фуқароларнинг ўз ҳуқуқлари, эркинликларини ҳамда сиёsat, иқтисодиёт ва ижтимоий ривожланиш, фан, маданият, экология ва ҳаётнинг бошқа соҳаларидаги қонуний манфаатларни биргаликда рўёбга чиқариш, давлат бошқарувида қатнашиш, конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларни ривожлантириш учун давлат ва жамият ишларида уларнинг манфаатларини ҳимоя қилиш учун шароит яратади;

– замонавий фуқаролик жамиятининг шаклланишида, демократия қарор топишида, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳимоя қилинишида мухим яратувчанлик ролини ўйнайди, хусусан, аҳолининг кенг қатламларини ижтимоий ва ҳуқуқий ҳимоя қилишга, уларга ҳуқуқий билим бериш, маданий-маърифий ишларни олиб боришга, ижтимоий муносабатларни демократлаштиришга қўмаклашади ҳамда бошқа фуқаролик жамияти институтлари билан уйғунлашувда эркин фуқаролик жамиятини барпо этишининг гарови ҳисобланади;

– ҳуқуқий давлат шаклланиши учун замин ҳозирлаб, бу жараённи қуйидан – омма ичидан туриб кучайтиради, ижтимоий муносабатларга ўзини ўзи бошқаришнинг янгича элементларини олиб киради, ҳуқуқий қадриятлар устуворлигини қарор топтиради, фуқароларда жамият манфаатларини ҳимоя қилиш борасида ҳалқ ҳокимииятчилиги принципини амалга оширишга ёрдам беради;

– аҳолининг сиёсий ва ҳуқуқий онгини юксалтиришда, фуқаролар ташаббуслари ва ижтимоий фаолликларини рағбатлантиришда беқиёс аҳамият касб этади, уларни ҳуқуқий муҳофаза қилиш, уларга бепул юридик маслаҳатлар бериш, ҳуқуқий маорифни ривожлантириш, қўллаб-қувватлашга муҳтож шахсларни (ногиронлар, болаларни) ҳимоя қилиш, уларга аниқ моддий ва маънавий ёрдам кўrsатишни амалга оширади;

– иқтисодиётни ривожлантириш ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш билан боғлиқ умуммиллий ва минтақавий вазифаларни ҳал этишга ўзига хос ҳисса қўшади, хусусан, мамлакатдаги ва худудлардаги ижтимоий ва иқтисодий вазиятни барқарорлаштириш ва ривожлантириш бўйича ваколатли давлат органлари ҳамда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари билан узвий ҳамкорликни амалга оширади.

Бугунги кунда аксарият ривожланган давлатларда, хусусан, Бразилия, Германия, АҚШда нодавлат нотижорат ташкилотларини қўллаб-қувватлаш мазкур ташкилотларни “ижтимоий фойдали” деб эътироф этиш орқали амалга оширилмоқда [3]. А. Саидов таъкидлашича, ижтимоий шериклик – давлат органлари ва ННТ ўртасида фуқароларнинг кенг қўлламли ижтимоий муаммоларини ҳал қилишга, айниқса, ёшларнинг ташаббуслари ва замонавий ғояларини ҳақиқатда илгари суришга қаратилган ҳамкорликнинг самарали механизмига айлана олгани йўқ [4].

Ўзбекистон Республикасининг “Ижтимоий шериклик тўғрисида”ги ЎРҚ-376-сон Қонуни ижтимоий шерикликнинг хуқуқий механизмларини белгилаб бериш мақсадида қабул қилинган махсус хужжат саналади.

Ш. Якубов тўғри таъкилаганидек, мазкур қонун фақатгина Олий Мажлис ҳузуридаги Нодавлат нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамияти институтларини қўллаб-қувватлаш жамоат фонди билан нодавлат ташкилотлари ўртасидаги муносабатлари тартибга соладиган, тор мақсадлар учун фойдаланиладиган қонунга айланиб қолди [5].

Мазкур фикрларга қўшилган ҳолда М.Каримова тадқиқот иши давомида Тошкент шаҳри ва вилоятида Ижтимоий шериклик бўйича Жамоатчилик комиссиясининг фаолиятини ўрганиб, белгиланган вазифалар умуман бажарилмаганлиги ва умуман мазкур тузилма расмий ҳарактерга эга бўлган амалда деярли ишламаётганлиги таъкидланади [6].

“Ижтимоий шериклик тўғрисида”ги Қонунининг 21-моддасига Ўзбекистон Республикасининг 2017-йил 14-сентябрдаги ЎРҚ-446-сонли Қонунига асосан киритилган қўшимчага, асосан, давлат бошқаруви органлари томонидан ижтимоий масалаларни ҳал қилиш учун бюджетдан ташқари маблағлар ҳисобидан бевосита давлат ижтимоий буюртмасини нодавлат нотижорат ташкилотларига бериш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018-йил 23-февралдаги 135-сон Қарори билан Социал ва ижтимоий аҳамиятга молик лойиҳаларни амалга ошириш учун давлат бошқаруви органлари томонидан давлат ижтимоий буюртмасини бериш тартиби тўғрисидаги Низом тасдиқланди.

Ушбу қонунчиликдаги ўзгартиришларга кўра, давлат бошқаруви органлари ўз вазифа ва функциялари доирасидаги ижтимоий масалаларни самарали ва тежамкор усулда нодавлат нотижорат ташкилотларига бюджетдан ташқари маблағлар ҳисобидан бевосита давлат ижтимоий буюртмасини бериши орқали ҳал қилиш имкониятига эга бўлишди.

Бироқ амалиётда давлат бошқаруви органлари томонидан ўз вазифа ва функциялари доирасидаги ижтимоий масалаларни самарали ва тежамкор усулда нодавлат нотижорат ташкилотларига бюджетдан ташқари маблағлар ҳисобидан бевосита давлат ижтимоий буюртмасини бериш тажрибасидан деярли фойдаланмаяпти.

Бунинг сабабларидан бири, давлат бошқаруви органлари томонидан ушбу институтни имкониятлари ва афзалликларини тўлиқ билмасликлар ҳисобланади.

Шу боис давлат бошқаруви органлари масъул ходимлари учун ушбу институтнинг имкониятлари ва афзалликлари бўйича доимий равишда адлия вазирлиги ва жамоатчик палатаси томонидан семинар-тренингларни ташкил қилиш таклиф қилинади.

Мазкур соҳада кўплаб илмий тадқиқот ишлар муаллифи Ш. Якубов ижтимоий шерикликнинг хуқуқий механизмини такомиллаштириш учун ижтимоий шериклик субъектлари доирасига хусусий тадбиркорлик субъект-ларини киритиш, давлат бошқарув органларининг ижтимоий шериклик бўйича коллегиал органлар ишига аралашувини кескин камайтириш, “учинчи сектор”ни молиялаштиришни номарказлаштириш каби таклифларни илгари суради [7].

Ўзбекистон Республикаси “Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида”ги Қонуннинг 4-моддасига кўра, давлат органлари ҳамда улар мансабдор шахсларининг нодавлат нотижорат ташкилоти фаолиятига аралашишига, худди шунингдек, нодавлат нотижорат ташкилотининг давлат органлари ҳамда улар мансабдор шахсларининг фаолиятига аралашишига йўл қўйилмайди.

Мазкур қоидалар “Нодавлат нотижорат ташкилотлари фаолиятининг кафолатлари тўғрисидаги Қонуннинг 5-моддасида ҳам ўз аксини топган.

Бироқ қонун хужжатларида нодавлат нотижорат ташкилотларининг қонуний фаолиятига тўсқинлик қилганлик ёки аралашганлик учун жавобгарлик назарда тутилмаган.

Шунга кўра, нодавлат нотижорат ташкилотларининг қонуний фаолиятига тўсқинлик қилганлик ёки аралашганлик учун маъмурий жавобгарликни белгилаш ҳамда ушбу жараёнда нодавлат нотижорат ташкилотлари миллий ассоциациясининг ваколатли органлар, шу жумладан, судларга мурожаат қилиш бўйича ва бошқа процессуал иштирокининг хуқуқий асосларини мустаҳкамлаш таклиф қилинади.

D. Moor фикрига кўра, нодавлат нотижорат ташкилотини ижтимоий фойдали деб топиш қўйидаги 6 та ташкилий-хуқуқий асосдан иборат бўлади: ижтимоий фойдали деб эътироф этишнинг норматив-хуқуқий базанинг шаклланганлиги; ижтимоий фойдали деб эътироф этиш тартиби; мазкур соҳада қарор қабул қилувчи органлар; рўйхатга олиш ёки сертификатлаштириш тартиби; ижтимоий фойдали ташкилотга нисбатан давлат томонидан кафолатланган имтиёзлар; ижтимоий фойдали ташкилотларинг ҳисобдорлиги тартиби [8].

Ижтимоий фойдали деб эътироф этиш ва солиқ имтиёзларини тақдим этиш масалалари Германия ва Нидерландия каби давлатларда Солиқ кодексида мустаҳкамланган бўлиб, мазкур модел ижтимоий фойдали деб эътироф этиш солиқса тортишнинг предмети ҳисобланиши билан маъмурий хуқуқни қўллашда устунлик беради. Ушбу моделнинг камчилиги сифатида солиқ қонунчилигига ижтимоий фойдали деб эътироф этилган нодавлат нотижорат ташкилотини хуқуқий тартибга солишининг имкони йўқлигини келтириш мумкин [9].

Бошқа моделга кўра, нодавлат нотижорат ташкилотини ижтимоий фойдали деб эътироф этиш Босния, Болгария, Руминия каби давлатларда муайян доиравий қонунлар билан тартибга солинади. Мазкур моделнинг камчилиги сифатида жамоат бирлашмалари, фондлар ва шу каби нодавлат нотижорат ташкилотининг ҳар бир ташкилий-хуқуқий шакли учун алоҳида қонун хужжатларида ижтимоий фойдали деб эътироф этиш тартиби келтирилади [10].

Шу сабабли айрим давлатларда ижтимоий фойдали деб эътироф этиш бўйича ягона хуқуқий механизмни таъминлаш мақсадида Венгрияда 1997-йил ижтимоий фойдали деб эътироф этиш қонунчилик нормалари, Литвада 2002-йилда Хайрия ва ҳомийлик фаолияти тўғрисидаги қонун, Польшада ижтимоий фойдали фаолият ва қўнгиллилик тўғрисидаги қонунлар қабул қилинди [11].

Фикримизча, нодавлат нотижорат ташкилотларига ижтимоий фойдали мақомини бериш бўйича тажриба шуни кўрсатадики, ижтимоий хизматлар учун қўшимча бозорга чиқиши имкониятига эга бўлади. Шуни ҳам айтиш керакки, нодавлат нотижорат ташкилоти томонидан кўрсатиладиган ижтимоий хизматлар

давлат муассасалари томонидан кўрсатилганларга қараганда арzon ва уларга бюджетдан ташқари маблағлар, грантлар жалб қилиш ва ҳамкорликни йўлга қўйиш осон ҳисобланади.

“Нодавлат нотижорат ташкилотларини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш, уларнинг фаолияти эркинлиги, хуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлашга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори бу жабхада амалга оширилаётган ишлар кўламини янада кенгайтириш, фуқаролик жамияти институтларининг мақоми ва мавқеини юксалтиришда яна бир муҳим қадам бўлди.

Қарорда нодавлат нотижорат ташкилотлари фаолиятини ташкил қилиш учун рухсат берувчи тартибларни соддалаштириш, ННТлар билан боғлиқ маъмурий тартиб-таомилларни рақамлаштириш орқали такомиллаштиришга алоҳида урғу берилмоқда. Бу борадаги янгиликлардан бири – нодавлат нотижорат ташкилотларини қайта рўйхатдан ҳамда унинг рамзини давлат рўйхатидан ўtkазиш мuddati 15 кунга қисқаришга оид норма белгилангани бўлди. Мазкур нормани ҳаётга татбиқ этиш муҳим аҳамият касб этади.

Бундан ташқари, ногиронлиги бўлган шахслар, фахрийлар, нуронийлар, хотин-қизлар, болалар жамоат бирлашмалари рамзларини давлат рўйхатидан (қайта рўйхатдан) ўtkазиш учун давлат божи ундирилмаслигининг белгиланиши мамлакатимиизда ҳар бир шахснинг ўз қобилиятини тўла рўёбга чиқариш бўйича ишларни янада жадаллаштиради.

Сир эмас, нодавлат нотижорат ташкилотларининг ҳудудийлик тамоилии уларнинг эркин фаолият олиб бориш хуқуқини чеклар эди. Масалан, қишлоқ, овул ёки туман ҳудудида фаолият олиб бориши лозим бўлган нодавлат нотижорат ташкилоти бошқа қишлоқ, овул ёхуд туман ҳудудида фаолият кўрсатишидан олдин қайта рўйхатдан ўтиши лозим бўлар эди. Шу боис, қарор билан мазкур ташкилотлар ҳудудийлик тамоилиига кўра республика ва ҳудудий нодавлат нотижорат ташкилотларига ажратилди.

Нодавлат нотижорат ташкилотларга чет эллик шахслардан пул маблағлари ва мол-мулк олинишини келишиш тартиби кейинги пайтда эксперталар томонидан танқидга учраётган бу йўналишдаги ишларни ҳам замон талабидан келиб чиқиб ташкил этишга туртки бўлди. Эндиликда ННТлар томонидан рўйхатдан ўtkазувчи органни хабардор қилган ҳолда хорижий манбалардан олинадиган пул маблағлари ва мол-мулкнинг бир календарь йилидаги жами суммаси базавий ҳисоблаш миқдорининг йигирма бараваридан юз бараваригача оширилиши белгиланмоқда. Бу жамоат ташкилотлари иш фаолиятида ортиқча оворагарчиликнинг олдини олиш, эркин фаолият юритиш имкониятини кенгайтириш ҳамда фуқаролик жамияти институтларининг салоҳиятини оширишга хизмат қиласди.

Бугунги кунда ижтимоий аҳамиятга молик лойиҳаларни амалга ошириш учун давлат бошқаруви органлари томонидан давлат ижтимоий буюртмасини бериш тартиби белгиланган бўлса-да, амалиётда бу тажрибадан деярли фойдаланмаяпти. Шу боис, Ўзбекистон нодавлат нотижорат ташкилотларини қўллаб-қувватлаш жамоат фондига маҳаллий ННТларни ривожлантиришга қаратилган дастур ва лойиҳаларни молиялаштириш учун давлат субсидиясини ажратиб бориш вазифаси белгиланмоқда. Бу янгилик камбағалликни қисқартириш, янги иш ўринларини ташкил этиш каби ижтимоий фойдали лойиҳаларни манзилли ижтимоий буюртма бериш орқали молиялаштириш амалиётини такомиллаштириш имконини беради.

Ижтимоий шерикликни давлат сиёсати даражасида ривожлантиришда муайян давлат органи услубий кўмак бериб туриши, бу борада фуқаролик жамияти институтларини мувофиқлаштириб бориши муҳим ҳисобланади. Бу борада бугунги кунда дунёда ташкил этилган жамоатчилик палаталалари салоҳиятидан самарали фойдаланиш мақсадга мувофиқ.

Бугунги кунда **80 дан ортиқ мамлакатларда** жамоат палаталари ва уларнинг аналоглари ташкил этилган. Улар айрим давлатларда конституциявий маслаҳат органи бўлса, айримларида маслаҳат органлари мақомига эга. Ушбу тузилмалар кенгашлар шаклида ёки турли комиссиялар, гурӯҳлар, маслаҳат мажлислари ва бошқалар шаклида тузилганлигини кўришимиз мумкин [12].

Фикримизча, мазкур тузилмага нодавлат нотижорат ташкилотига ижтимоий фойдали мақомни бериш орқали давлат бюджетидан ажратилган маблағларни субсидия, грант ва ижтимоий буюртма шаклида беришда адолатлилик, шаффоффлик ва натижадорликка асосий эътибор берилади.

Шу билан бирга, Жамоатчилик палатаси томонидан фуқаролик жамияти институтларининг самарадорлик ва натижадорликнинг асосий кўрсаткичлари мезонлари сифатида ижтимоий фойдали лойиҳалар сони, соҳага оид қонунчиликни такомиллаштириш бўйича берилган таклифлар ва улар асосида иш жараёни ва қонун хужжатларига киритилган тегишли ўзгартиришлар, жамоатчилик назорати соҳасида фаоллик даражаси кабиларни келтириш мумкин. *Мазкур мезонлар ва нодавлат нотижорат ташкилотларининг рейтингни электрон платформада очиқлик ва шаффоффлик принциплари асосида барча солиқ тўловчилар эътиборига онлайн режимда ҳавола этиб бориш мақсадга мувофиқ.*

Бутун инсоният дуч келган коронавирус пандемияси шароитида яна бир бор ижтимоий шериклик мазмун-моҳияти билан давлат ва жамият тараққиёти учун энг зарур ижтимоий, сиёсий ва хуқуқий институт эканлигини исботлаб бўлди. Энг қудратли давлатлар мисолида жамият ва кенг жамоатчилик иштирокисиз пандемия каби муаммоларга қарши қурашга давлатнинг бир ўзи ожиз қолаётганинг кўрдик.

Фикримизча, Ўзбекистонда нодавлат нотижорат ташкилотлари давлат томонидан қўллаб-қувватлаш ва ижтимоий шерикликнинг хуқуқий механизmlарини такомиллаштириш орқали қуйидаги мақсадларга эришиш мумкин:

- камбағалликни қисқартириш, янги иш ўринларини яратиш, инсон хуқуқларини таъминлаш каби ижтимоий фойдали лойиҳаларни амалга ошириш;
- “халқ дипломатияси” институтини ривожлантириш орқали мамлакатимизнинг нуфузли халқаро рейтингларда эгаллаган ўрнини яхшилаш;
- ННТ томонидан “жамоатчилик эшитуви”, “жамоатчилик экспертизаси”, “жамоатчилик мониторинги” каби таъсирчан ва самарали назорат шакллардан фойдаланган ҳолда кучли жамоатчилик назорати механизмини такомиллаштириш;
- ННТлари норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳаларини ишлаб чиқилиши ва муҳокама қилишда фаол иштироки орқали “Жамият – ислоҳотлар ташаббускори” тамойилини рўёбга чиқариш.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РҮЙХАТИ:

1. Мирзиёев Ш.М. Парламентимиз ҳақиқий демократия мактабига айланиши, ислоҳотларнинг ташаббускори ва асосий ижроҳиси бўлиши керак. Олий Мажлис палаталари, сиёсий партиялар ҳамда Ўзбекистон Экологик ҳаракати вакиллари билан видеоселектор йиғилишидаги маъруза // “Халқ сўзи”, 2017 йил 13 июль.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга Мурожаати. “Халқ сўзи”. 2020 йил 21 январь.
3. Королева Л.П. Проблемы и предложения по квалификации статуса социально ориентированной некоммерческой организации в качестве налогоплательщика // Налоги и финансовое право. – 2011. – №. 6. – С. 192–196.
4. Ш. Якубов. Давлат ва фуқаролик жамияти институтлари ҳамкорлигининг ҳуқуқий механизмлари / Монография. – Т.: «LESSON PRESS» нашриёти, 2018 – Б. 123.
5. Сайдов А.Х. Фуқаролик жамияти институтлари юксалиш босқичида. 08.05.2020. // ЎзА расмий веб-сайти: <http://uza.uz/oz/society/fu-arolik-zhamiyati-institutlari-yuksalish-bos-ichida-08-05-2018>.
6. Каримова М.Ижтимоий шериклик масалаларига жиддий ёндашув зарур // “Жамият” ижтимоий-сиёсий газетаси. –2016. № 87.
7. Ш. Якубов. Давлат ва фуқаролик жамияти институтлари ҳамкорлигининг ҳуқуқий механизмлари / Монография. – Т.: «LESSON PRESS» нашриёти, 2018 – Б. 125–129.
8. Избранные положения из мировой практики о порядке предоставления организациям статуса благотворительных, общественной пользы и освобожденных от налогообложения. Сборник материалов. // Международный центр Некоммерческого права. Алматы 2008. – С. 10.
9. Сигидаева А.В., Коропец А.А., Павлова В.С. Анализ зарубежного опыта налогообложения некоммерческих организаций // Проблемы развития предприятий: теория и практика. – 2019. – №. 1-3. – С. 126–130.
10. Михеева Е.М., Пешкова Н.Н. Статус благотворительной организации в структуре региона. – 2012.
11. Гончаренко Л.И. и др. Налогообложение некоммерческих организаций. – 2017.
12. Ш.А. Сайдуллаев. Жамият – ислоҳотлар ташаббускори. // 2020 йил 15 июль. “Халқ сўзи” 14-сон.